

ANNA SUTOWICZ

MARYJA W DUCHOWOŚCI ŚLĄSKICH KLARYSEK I BENEDYKTYNEK W OKRESIE ŚREDNIOWIECZA

Doktrynalne podstawy kultu maryjnego zostały położone na soborze efeskim w 431 r., na którym Kościół potwierdził dogmat o Bożym macierzyństwie Maryi, z jednoczesnym uznaniem Jej nienaruszonego dziewictwa i czystości¹. Powyższe elementy nauczania Kościoła, wielokrotnie powtarzane na późniejszych soborach, stały się treścią czci Matki Boskiej aż do końca XV w. W tym okresie ubogacono kult Bożej Rodzicielki o nowe wątki teologiczne, zwłaszcza o doktrynę o niepokalanym poczęciu i zachowaniu Jej od grzechu pierworodnego². Maryja zajmowała szczególne miejsce w religijności ludzi okresu średniowiecza, a w dziejach wspólnot monastycznych kult

---

¹ *Breviarium fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*. Opr. S. Głowa, I. Bieda. Poznań 1988 s. 216 n.

² Z konstytucji *Grave nimis* Sykstusa IV z roku 1483 można wnosić, iż przekonanie o zachowaniu Maryi od zmyty grzechu pierworodnego było powszechne wśród wielu kaznodziejów zanim Kościół wydał oficjalny dekret na ten temat. Fakt ten świadczy o spontanicznym rozwijaniu się kultu maryjnego w pobożności ludowej. Podobnie rzecz miała się z przekonaniem o Wniebowzięciu Matki Boskiej, obecnym w religijności i liturgii katolickiej przez cały okres średniowiecza, podczas gdy oficjalnie wspominała o nim dopiero encyklika Piusa XII w 1943 r. *Tamże*. s. 265, 274. Zob. także.: J. WOJTKOWSKI. *Wiara w Niepokalane Poczęcie Najświętszej Maryi Panny w Polsce w świetle średniowiecznych zabytków liturgicznych*. Lublin 1958.

maryjny stanowił jeden z fundamentów życia wewnętrznego³. Wraz z rozwojem doktryny chrześcijańskiej, zmianami wyobrażeń i wrażliwości religijnej, przemianom ulegał również wizerunek Matki Boga i formy Jej kultu⁴.

Przedmiotem poniższej analizy pozostanie jednak tylko pierwszy aspekt duchowości maryjnej na podstawie średniowiecznych modlitewników należących do mniszek śląskich. Materiał źródłowy skłania do poświęcenia uwagi przede wszystkim przebogatej treści teologicznej i dewocyjnej, jaką dostarczały modlącym się zakonnicom niewielkie podręczne książeczki, sporządzane na ich osobiste potrzeby religijne. Do naszych czasów zachowały się tylko szczątki dawniej dobrze wyposażonych księżnic średniowiecznych klasztorów śląskich. Obecnie jesteśmy w posiadaniu części zasobów wrocławskich i głogowskich klarysek, legnickich benedyktynek oraz trzebnickich cysterek. Zaslugują one jednak na szczególne zainteresowanie współczesnych badaczy, trudno bowiem odnaleźć w dotychczasowych pracach nad polską duchowością średniowieczną wiele odniesień do tego regionu geograficzno-kulturowego⁵. W Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu przechowywane są trzy interesujące nas modlitewniki z tych zbiorów. Są to kodeksy oznaczone sygnaturami: IO 103 spisany w XIV w. w języku łacińskim, XV-wieczny IO 40 należący do Urszuli Schoberyne – obydwie pochodzące z biblioteki benedyktynek legnickich, oraz modlitewnik IO 31 należący do zbioru klarysek wrocławskich, sporządzony w języku niemieckim w XV w. Rękopisy te

³ W polskiej religijności badacze zwracają uwagę na silne akcenty maryjne w XI-wiecznym modlitewniku Gertrudy Mieszkówny, inspirowanym głównie duchowością benedyktyńską. Pojawiają się w nim już ślady kultu Niepokalanego Poczęcia, Maryi Królowej Aniołów, Matki i Dziewicy, które pozostaną wiodącymi wątkami pobożności maryjnej w Polsce przez cały okres średniowiecza. K. GÓRSKI. *Studia i materiały z dziejów duchowości*. Warszawa 1980 s. 111-115.

⁴ O rozwoju kultu maryjnego w Polsce zob. A. WITKOWSKA. *Kult maryjny w polskiej religijności XVI wieku*. „Roczniki Humanistyczne” 30:1982 z. 2 s. 5-19; TAZ. *Kult maryjny w polskiej religijności potrydenckiej*. „Studia Claromontana” 23:2005 s. 9-16; A. DATKO. *Kult maryjny – jego tradycja i znaczenie*. „Przegląd Powszechny” 70:1982 nr 1-2.

⁵ Z nowszej literatury por. zwłaszcza: M. BORKOWSKA. *Duchowość polskich klasztorów żeńskich w średniowieczu*. „Saeculum Christianum” 3:1996 nr 1 s. 111-124. Należy w tym miejscu zgodzić się z autorką, iż najdotkliwsze braki źródeł odczuwamy w odniesieniu do wspólnot magdalenek i beginek śląskich, a w odniesieniu do Śląska także dominikanek, których biblioteki uległy całkowitemu rozproszeniu.

stanowią źródła o szczególnym charakterze dla badacza duchowości zakonnej w okresie dynamicznego rozwoju kultu maryjnego⁶. W przypadku zakonnych książeczek do nabożeństwa niezwykle trudno ustalić ich autorów, o ile nie podpisują się oni własnymi imionami. Źródła te jednak noszą zazwyczaj ślady osobistej pobożności ich właścicieli – i tak jest w przypadku interesujących nas kodeksów. Zapisane modlitwy i rozważania, uzupełnianie wielokrotnie na marginesach przez długi okres nawet kilku pokoleń, odciskały swe piętno na życiu wewnętrznym poszczególnych wspólnot mniszek. Obydwa zgromadzenia: klaryski, wyrosłe z pnia franciszkańskiego ruchu żebraczego w XIII w. oraz benedyktyнки kontynuujące tradycję św. Scholastyki z wczesnego okresu chrześcijaństwa, pomimo różnic inspiracji zakonnej, prowadziły podobny klauzurowy tryb życia. Obie wspólnoty korzystały z posługi różnych, nie tylko zakonnych kapłanów, a tym samym mogły manifestować zbliżone oblicze religijne. W swoich miejscowych środowiskach klasztory te pełniły podobną kulturotwórczą rolę, przejawiając stosunkowo szerokie zainteresowania zjawiskami natury religijnej i społecznej, choć, zdaje się, wrocławskie klaryski, z racji długotrwałej opieki książąt śląskich, miały szansę owocniej partycypować w życiu dzielnicy. Powyższe fakty są wystarczające dla dokonania porównań religijności tych wspólnot i wyciągnięcia wniosków możliwie najbardziej adekwatnych do całego środowiska żeńskich klasztorów średniowiecznych, przy uwzględnieniu pewnej jednolitości monastycznej formacji zakonnej w tym okresie.

W modlitewnikach benedyktynek legnickich materiał źródłowy odnoszący się do kultu maryjnego stanowią osobne modlitwy i wezwania wplecione w rozważania na poszczególne dni roku liturgicznego. W kodeksie IO 31, należącym do nieznanego z imienia klaryski wrocławskiej, modlitwa do Matki Boskiej wpisana została na 10 kartach rękopisu bez związku z obchodami liturgicznymi. Rozpoczyna się ona u dołu karty 24a od nagłówka *Eyn gebete von marien*. Ilość materiału w poszczególnych książeczkach zależy od ich formy liturgicznej: rękopis klasztoru wrocławskiego ma charakter zbioru rozważań spisanych na potrzeby osobistej dewocji jego właścicielki. W modlitewnikach benedyktynek wezwania do Matki Boskiej są znacząco krótsze, stanowią niewiele ponad 10% wszystkich tekstów oracji. Akcent ma-

---

⁶ K. GÓRSKI. *Zarys dziejów duchowości w Polsce*. Kraków 1986 s. 48.

ryjny we wszystkich interesujących nas rękopisach jest jednak bardzo wyraźnie zaznaczony i stanowi o jego określonej roli w duchowości mniszek.

1. SZCZEGÓLNA GODNOŚĆ MARYI JAKO MATKI BOŻEJ I DZIEWICY

Autorzy modlitw spisanych w modlitewnikach benedyktynek i klarysek śląskich przedstawiają Maryję jako obdarzoną szczególną, niepowtarzalną w świecie stworzeń łaską. Dostała Ona z woli Boga godności Bożego rodzicielstwa. Święto Zwiastowania, jako najstarsza uroczystość ku czci Maryi, niosło ze sobą wiele elementów teologicznych, kształtujących wizerunek Matki Boskiej w duchowości mniszek. Najpełniejszy obraz sceny poczęcia Jezusa w łonie Matki Dziewicy odnajdujemy w modlitewniku benedyktynek IO 40. Miała to być godzina pełna radości i chwały, gdy Maryja w obecności anielskiego zwiastuna oddała swe ciało na mieszkanie Boskiemu Synowi. W ten sposób zasłużyła sobie na oglądanie Boskich narodzin⁷, którym towarzyszył blask Oblicza Nowonarodzonego⁸. Ten intymny nastrój sceny narodzin podkreślały także inne szczegóły, bliskie kobiecej naturze, takie jak owinięcie Boskiego Syna w chustę i złożenie w kołysce, a nade wszystko karmienie piersią, stanowiące o najbliższym kontakcie Matki z Dzieckiem, którego mogła dotrzeć tylko Ona. Napełniał on Maryję szczególną radością, wyznaczającą istotę mistycznego przeżycia i związku ze Zbawicielem, z którego owoców pragnęły korzystać modlące się mniszki⁹. W modlitwach zwracały się one do Matki Boga, aby pozwoliła im uczestniczyć w adoracji Dzieciątka wraz z magami przybyłymi do szopy za gwiazdą betlejemską¹⁰. Scena

⁷ *Du achtbar muter ledege deynem leichnam und irfulle deyne schoss und vorbrunge eyn newis kyndeleyen den hymeln und den erde und beweise und deyn allir begerlithis deynis sonleyn.* BUWr IO 40 ff. 56a, 76. *Frewede dich du goltiche muter dy du seheyne den gotlichen gebort.* BUWr IO 40 f. 58a.

⁸ *Du bist irlaucht mit dem clarheit dess woren lichtis.* BUWr IO 40 f. 58.

⁹ *O du unausprechliche frewde di hewte hot gefullt das hercze der jungfrawe also sie sach ihesum ewig zon den sie hatte geberit den sie hatte getrenckerit den sie hatte gewondin eyn tucher leyn den sie hatte gelegt eyn die creppe den sie lipplliche hatte irwerit.* BUWr IO 40 f. 19.

¹⁰ *Rogo te virgo amambilis per gaudium quem habuisti hodie cum stella fulgida tres magos duxit ad filium tuum natum ad ihesum filium tuum dulcissimum in presepio*

ta wydaje się silnie nawiązywać do kultu eucharystycznego. Żłóbek, gdzie złożono Nowonarodzonego spowitego w chusty i pieluszki, stanowi figurę monstrancji, ukrywającej prawdziwą postać Chrystusa. Dzięki Maryi urzeczywistniła się tajemnica Boskości i Człowieczeństwa Jezusa¹¹. Ona jako pierwsza ze stworzeń dostąpiła pełnego poznania Boga¹².

Tajemnica poczęcia i narodzin Bożego Syna konstytuowała wyjątkowe miejsce Maryi w religijności średniowiecznych mniszek śląskich. Postrzegały Ją jako przebywającą zawsze obok swego Syna, odbierała więc wyjątkową cześć przynależną Bożej Rodzicielce. Spośród wszystkich określeń Maryi w modlitewnikach śląskich najczęściej pojawia się wezwanie Matki Boskiej: *libeste muter gotis*¹³, *gotis gebererynne*¹⁴, *muter des gleichen sones*¹⁵, *mater christi melliflua*¹⁶, *mater dei*¹⁷, *maria mater ihesu*¹⁸, *muter des konigis*¹⁹, *muter christi*²⁰, *gotliche muter*²¹. Przydawano Jej przy tym cechy takie, jak: szlachetność²², szczególna godność²³, nazywano słodką i błogosławioną²⁴. Taki wizerunek Matki Boskiej zachowuje wielką dbałość o poprawność teologiczną. Nawet obrazy Bożego Narodzenia, nakreślone w intere-

---

pannis involutum da michi cum pia devocione querere et corde perfecto invenire.
BUWr IO 103 ff. 47a-48.

¹¹ Ukazywanie Maryi z Dzieciątkiem stanowiło połączenie kultu eucharystycznego z maryjnym w okresie dojrzałego średniowiecza. J. MISIUREK. *Historia i teologia polskiej duchowości katolickiej*. T. 1. Lublin 1994 s. 43; U. BORKOWSKA. *Królewskie modlitewniki: studium kultury religijnej epoki Jagiellonów (XV-pocz. XVI w.)*. Lublin 1988 s. 198-199. Teologiczna treść scen Bożego Narodzenia i Objawienia Pańskiego w modlitewniku benedyktynek wrocławskich może wskazywać na zapowiedź rozwoju kultu Eucharystii już w XIV w. wśród elit kościelnych na Śląsku.

¹² BUWr IO 31 f. 25.

¹³ BUWr IO 40 ff. 18a, 23a, 79a.

¹⁴ BUWr IO 31 ff. 26, 35; BUWr IO 40 ff. 78, 79.

¹⁵ BUWr IO 31 f. 27.

¹⁶ BUWr IO 103 f. 21a.

¹⁷ BUWr IO 103 ff. 27a, 80a.

¹⁸ BUWr IO 103 f. 47a.

¹⁹ BUWr IO 40 f. 38.

²⁰ BUWr IO 40 ff. 7, 21, 76.

²¹ BUWr IO 40 f. 58a.

²² *edele muter*. BUWr IO 40 f. 58a.

²³ *achtbar muter*. BUWr IO 40 f. 56. *allir wirdigiste muter*. BUWr IO 40 f. 76.

²⁴ *Mater beatissima*. BUWr IO 103 f. 87a. *mater dulcis amantissimi*. BUWr IO 103 f. 85a. *suste muter*. BUWr IO 40 ff. 56, 58.

sujących nas modlitewnikach, nie zawierają elementów pozabiblijnych, chociaż klaryski pozostawały w ścisłym kontakcie ze środowiskiem franciszkańskim popularyzującym to wydarzenie, choćby poprzez liczne szopki i przedstawienia oparte na apokryfach²⁵. Mniszki śląskie budowały swoją duchowość wyłącznie na treściach biblijnych. Zgodnie z tym przekazem Maryja, dostąpiwszy szczególnej godności Bożego macierzyństwa, stała się jednocześnie uczestniczką tajemnicy Trójcy Świętej, Małżonką Ojca i Oblubienicą Ducha Świętego²⁶. Jej Boże wybraństwo oraz szczególne miejsce w dziejach zbawienia sprawiło, iż Bóg zechciał zachować Jej dziewictwo nienaruszone. W modlitewnikach śląskich nazywano Ją: *virgo virginum*²⁷, *virgo amabilis*²⁸, często określano jako najczystsza²⁹, dziewiczą i najświętszą³⁰, słodką³¹, wywyższoną³².

Boże macierzyństwo i dziewictwo stanowiły element dominujący w duchowości maryjnej zarówno klarysek, jak i benedyktynek śląskich. Wątek udziału Maryi w dziele odkupienia w średniowiecznych modlitewnikach tych wspólnot był prawie nieobecny. W XIV-wiecznym kodeksie IO 103 odnajdujemy ślad wspomnienia o współcierpieniu Matki Bolesnej pod krzyżem Chrystusa. Tak miała się spełnić obietnica przebicia Jej serca mieczem boleści³³. W innym modlitewniku benedyktynek Maryja została określona mianem *irlostin*³⁴. Temat Matki Współodkupicielki grzesznej ludzkości pozostawał więc generalnie poza kręgiem zainteresowań autorów modlitewników śląskich mniszek również w XV w., kiedy to motywy dolorystyczne zaczęły

²⁵ Większość apokryfów dotyczyła uczestnictwa Matki Boskiej w wydarzeniach paschalnych, ale wiele z nich kształtowało także obraz Zwiastowania i Bożego Narodzenia poprzez dodawanie szczegółów ubarwiających przekaz biblijny. T. DOBRZENIECKI. *Legenda średniowieczna w piśmiennictwie i sztuce. Chrystofania Marii*. W: *Średniowiecze. Studia o kulturze*. Wrocław – Warszawa 1965 s. 50.

²⁶ *O du heileger geist wiczertlichen hostu gekronet deyne brawt yn deine wesen der heiligen dreyvaldikeit der eren*. BUWr IO 31 f. 33a.

²⁷ BUWr IO 103 f. 29.

²⁸ BUWr IO 103 f. 47a.

²⁹ *allir reyniste*. BUWr IO 40 f. 38. *reyn frucht*. BUWr IO 31 f. 27.

³⁰ *jungfrawliche czyrde*. BUWr IO 40 f. 25a. *ewige jungfraw*. BUWr IO 40 f. 27.

Heylige (heyligiste, seligiste) jungfraw. BUWr IO 31 f. 34; BUWr IO 40 ff. 47, 76, 78.

³¹ *susste und lipliche jungfraw*. BUWr IO 40 f. 79a.

³² *hochgelobte*. BUWr IO 31 f. 26. *gesente (...) selige*. BUWr IO 31 f. 34.

³³ BUWr IO 103 f. 21.

³⁴ BUWr IO 40 f. 22a.

dominować w rozważaniach oraz modlitwach liturgicznych różnych wspólnot zakonnych i duchowości osób indywidualnych³⁵. W przypadku religijności kobiecej najbardziej reprezentatywne przykłady tego nurtu duchowości znajdujemy jednak dopiero w źródłach późniejszych³⁶.

Dla mniszek epoki średniowiecza godność Maryi wpływała przede wszystkim z Bożego macierzyństwa i to ono wyznaczało Jej szczególne miejsce wśród wszystkich stworzeń. Pozostawanie w ścisłym związku mistycznym z Trójcą Świętą wynosiło Ją nie tylko ponad zwykłych, grzesznych śmiertelników, ale również ponad patriarchów Starego Testamentu oraz świętych. W modlitewnikach odnaleźć można kilka bardzo interesujących, z punktu widzenia duchowości, obrazów maryjnych zaczerpniętych z kart Biblii, w tym również Starego Testamentu. Matka Boska poprzez akt poczęcia swego Syna stała się żywym mieszkaniem Boga³⁷, faktyczną świątynią, w której przebywał Bóg³⁸. Maryja była prawdziwym uosobieniem świątyni jerozolimskiej, prowadziła jednocześnie do mieszkającej w Niej Trójcy Świętej każdego, kto przez Nią zechciał przekroczyć próg świętości. W modlitewnikach mniszek śląskich ukazuje się Ją jako Świętą Bramę, otwartą dla pragnących zbliżyć się do oblicza Jej Syna, Jej Boskiego Małżonka i Oblubieńca³⁹. Jednocześnie zamknięcie tej bramy to symbol nigdy nieutraconego dziewictwa Maryi: jednorazowe otwarcie nienaruszonego łona nastąpiło tylko dla poczęcia i wydania na

³⁵ MISIUREK. *Historia i teologia polskiej duchowości*. s. 47-48.

³⁶ Objawienia św. Brygidy odnoszące się do Męki Pańskiej i do udziału Matki Bolesciwej w dziele zbawienia stały się bardzo popularne już w XIV w. Jednak polskie i śląskie modlitewniki ujawniają zainteresowanie tymi motywami dopiero w XVI w. XIV-wieczny modlitewnik Nawojki nie zawiera elementów dolorystycznych, a już pochodzący z epoki przedtrydenckiej modlitewnik Konstancji pozostaje bardzo pasywny. BORKOWSKA. *Duchowość polskich klasztorów*. s. 119. Podobnie w środowisku klarysek wrocławskich modlitewniki z rozważaniami Męki Pańskiej powstaną w XVI w. A. SUTOWICZ. *Szesnastowieczny kult Męki Pańskiej w modlitewnikach Anny Friberlin jako wyraz przedtrydenckiej religijności klarysek wrocławskich*. W: *Scriptura, diploma, sigillum. Prace ofiarowane Profesorowi Kazimierzowi Bobowskiemu*. Red. J. Zdrenka, J. Karczewska. Zielona Góra 2009 passim.

³⁷ *habitaculum summe trinitatis*. BUWr IO 103 f. 30a.

³⁸ *lebendygen gotis tempel*. BUWr 31 f. 31; BUWr IO 40 f. 55a. *heiliger hochgelobeter tempil gotis*. BUWr IO 31 f. 27a.

³⁹ *O du selige pforte des hoen hemilieiches*. BUWr IO 31 f. 27a. *gnodensame hemyl pforte*. BUWr IO 31 f. 31. *ianua celi*. BUWr IO 103 f. 21.

świat Syna, a następnie zostało raz na zawsze zamknięte⁴⁰. Wyniesiona ponad rzeczy stworzone Maryja zajmowała szczególne miejsce w świecie, była kimś więcej niż świętą, choć nie cieszyła się przymiotami boskimi, stanowiła swego rodzaju zwornik dwóch rzeczywistości: boskiej i ludzkiej. Ta godność została podkreślona aktem koronacji i wyniesienia Maryi jako Królowej Niebios⁴¹. Stąd w modlitewniku klarysek często tytułuje się Ją Panią Nieba⁴², Królową Aniołów⁴³, Wszechmocną Królową⁴⁴. Jej tron wznosi się ponad góry, otoczona jest chwałą jako ozdoba Niebios⁴⁵. Została przez swego Boskiego Oblubieńca, Trójcę Świętą ukoronowana i podniesiona do szlachetnej godności Małżonki i Królowej⁴⁶. Szczególnym pretekstem do rozważań królewskiego miejsca Maryi w świecie było liturgiczne święto Jej Wniebowzięcia⁴⁷. Dzięki tej godności spełniły się w Niej wszystkie obietnice i zapowiedzi proroków Starego Testamentu. Autor modlitewnika Urszuli Schoberynne nadał więc Maryi tytuły pochodzące z pierwszych ksiąg biblijnych, podkreślając prefigurację Boskiego macierzyństwa, dziewictwa i królewskiej godności Maryi. Nazwał Ją Runem Gedeona i Domem Salomona⁴⁸, w innym miejscu mówił, że Bóg uczynił Maryję Cedrem z góry Libanu i Cyprem Syjonu oraz określał Ją mianem Różdżki Jessego, w nawiązaniu do zapowiedzi wydania na świat królewskiego potomka Dawida. W tym samym zdaniu nie zawahał się nazwać Jej Chwałą Izraela⁴⁹. Matka Boska obda-

⁴⁰ *Gaude porta iugiter serata quam ezechiel principi affirmat reserandam*. BUWr IO 103 f. 34.

⁴¹ Królowanie wśród aniołów stanowiło silny akcent duchowości maryjnej od początku średniowiecza. W Polsce obecny był już w modlitewniku księżnej Gertrudy. GÓRSKI. *Studia i materiały*. s. 112 n.

⁴² *konigynne hemmils*. BUWr IO 31 ff. 26, 31, 35.

⁴³ *konigynne der engele*. BUWr IO 31 f. 30.

⁴⁴ *almechtege keiserynne*. BUWr IO 31 f. 28. Podobnie bendyktynki: *mundi domina, domina angelorum*. BUWr IO 103 f. 21.

⁴⁵ *Du bist eyne czirde der hymele*. BUWr IO 31 f. 29a.

⁴⁶ *O du almechtiger vater wi hostu gecziret und geedilt deyne tochter. O iesu cristi wi hostu yn so grosen vrewden deyne muter gefurt obir dy kore der engele. O du heileger geist wiczertlichen hostu gekronet deyne brawt*. BUWr IO 31 ff. 33-33a.

⁴⁷ BUWr IO 40 ff. 22-24.

⁴⁸ BUWr IO 40 f. 6.

⁴⁹ *Selig byss (...) du eyne geerte von d' vortczil her yesse du eyn czedir bawen uff dem berge lybano du eyn cypressin bawen uff berge syon (...) du eyne ere Israel*. BUWr IO 40 ff. 27-27a. Większość tych określeń zgodna jest z duchem pobożności

rzana bywała także zawołaniami, które z czasem weszły w skład licznych litanii ku Jej czci. W modlitewnikach benedyktynek i klarysek występuje jako Gwiazda morza, Blask Nieba⁵⁰, Przewodniczka światła⁵¹, Tron chwały i Zwierciadło Aniołów⁵², Blask Trójcy Świętej⁵³, Skarbnica Ducha Świętego i Naczynie łask⁵⁴.

2. MARYJA – POŚREDNICZKA ŁASK I ORĘDOWNICZKA

Szczególne miejsce w świecie, jakim cieszyła się ukoronowana na Królową Matka Boga i Dziewica zarazem, ośmielało modlących się do wypraszania u Niej łask potrzebnych nie tylko w życiu duchowym, ale także w codziennych ludzkich potrzebach. Zgodnie z powszechnym w średniowieczu przekonaniem, Maryja, znajdując się pomiędzy rzeczywistością Boską a ludzką, potrafiła pociągać ku Bogu nawet najbardziej zatwardziałe serca, a jednocześnie skłaniać do wysłuchania grzeszników Trójcę Świętą. Matka Boska postrzegana jako ktoś więcej niż święta, znajdowała się bliżej ludzkich ułomności niż sam Bóg. Ośmielała w ten sposób do zanoszenia modlitw i próśb nawet w sprawach trudnych i beznadziejnych⁵⁵. Modlitwy klarysek i benedyktynek śląskich nie pozostawały w tym względzie żadnym wyjątkiem. Mniszki wyrażały w nich głębokie przekonanie o miłosierdziu Maryi, przeświadczenie, że nie pozostawia Ona nikogo bez wysłuchania. W źródłach zakonnych pojawia się więc często określenie Maryi jako Matki miłosierdzia⁵⁶, gotowej udzielać łask każdemu potrzebującemu.

---

cystersów. Zob. N. MUSSBACHER. *Die Marienverehrung der Cistercienser*. W: *Die Cistercienser. Geschichte. Geist. Kunst*. Hrsg. A. Schneider, A. Wienand, W. Bickel, E. Coe-ster. Köln 1974 s. 178.

⁵⁰ BUWr IO 40 f. 25a.

⁵¹ BUWr IO 40 f. 15.

⁵² BUWr IO 40 ff. 20a, 21.

⁵³ BUWr IO 31 f. 29a.

⁵⁴ BUWr IO 31 f. 31.

⁵⁵ Od początku średniowiecza pobożność maryjna znajdowała wyraz w najbardziej osobistych wątkach modlitewnych. W polskiej kulturze religijnej wątki te obecne były już w modlitewniku Gertrudy. B. KÜRBIŚ. *Wstęp*. W: *Modlitwy księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta w Cividale*. Oprac. B. Kürbis. Kraków 1998 s. 51 n.

⁵⁶ *mater der barmherzikeit*. BUWr IO 31 f. 34a; BUWr IO 40 ff. 15, 76a. *mater misericordie*. BUWr IO 103 f. 80a.

Dzięki Jej miłosierdziu mniszki mogły liczyć na wsparcie w licznych przeciwnościach duchowych, których nie brakowało w życiu zakonnym, a które wynikały przede wszystkim ze słabej i upadłej natury ludzkiej. Z ufnością nazywały Ją Nadzieją wygnanych i grzesznych⁵⁷. Mniszki wierzyły, że Maryja pozostawała ich najskuteczniejszą obrońcą i tarczą wobec gniewu Boga Ojca, ale także w obliczu skutków grzechów, jakich człowiek dopuszczał się na co dzień⁵⁸.

To przekonanie o nieustannym orędownictwie i skutecznym pośrednictwie Matki Boskiej u Syna ośmielało zakonnice do zwracania się do Niej z różnymi prośbami. W modlitewniku benedyktynek legnickich odnajdujemy kilka modlitw do Maryi związanych z przygotowaniem do sakramentu Eucharystii, który w średniowiecznych wspólnotach przyjmowano tylko kilka razy w roku. Zakonnice szczególnie starannie przygotowywały się do tej uroczystości. Poczucie grzeszności przeszkadzało im jednak w pełnym zjednoczeniu z Jezusem Eucharystycznym, Maryja natomiast, jako Boża Rodzicielka i nieskalana grzechem Dziewica, mogła pomóc w wyjednaniu łaski godnego przyjęcia Ciała Chrystusa⁵⁹. Mniszki błagały Maryję, aby udzielała im w takiej chwili swojej radości, która stała się Jej udziałem nie tylko w chwili Zwiastowania, ale również po dokonaniu dzieła Odkupienia⁶⁰. Dzięki takim łaskom mogła pomnożyć świętość proszących i skłonić do prawdziwej pobożności⁶¹. Ta, którą nazywano *selige Jungfrawe* oraz *selikeit der seligen*, podnosiła godność modlących się mniszek, zdolna była zapewnić im nie tylko skuteczne wysłuchanie przez Boga, ale również smakowanie Jego obecności tu, na ziemi, a w przyszłości oglądanie Jego Oblicza w niebie⁶².

⁵⁷ *spes exulum et orphanorum*. BUWr IO 103 f. 29. *spes dulcis, spes unica*. BUWr IO 103 f. 33a. *hoffenunge aller sunden*. BUWr IO 31 f. 30; BUWr IO 40 f. 20.

⁵⁸ *O du werde susse beschirmerynne menschliches geschlechtes*. BUWr IO 31 f. 27a.

⁵⁹ *Obtine virgo maria ut filius tuus venietis vicia cordis mei exstirpet et habitaculum dignum sibi inveniatur*. BUWr IO 103 f. 28a.

⁶⁰ *Precor te mater misericordie per illud gaudium quo gavisa es quando vidisti tantam gloriam filii tui ut michi eius dulciffuam visionem impetres et bonis operibus permereri eius gratiam concedas*. BUWr IO 103 f. 80a.

⁶¹ Z okazji święta Objawienia Pańskiego 6 stycznia: *da michi cum pia devocione querere et corde perfecte invenire*. BUWr IO 103 f. 47a.

⁶² *Ich bete dich du spiegel d'engel vorleyhe mir gesetiget czy werden mit d' sussekeit d'ewigen fewden der du lipliche gebrawchest yn dem angesichte deynis liplichen kyndes*. BUWr IO 40 f. 21.

Modlitwy te wydawały się szczególnie skuteczne w dniu święta Wniebowzięcia, wierzone bowiem, że Królowa Niebios w tym dniu udzielała najwięcej łask: świętości, pogłębienia więzi z Trójcą Świętą, nadziei życia wiecznego⁶³. Pomagała stawiać czoło grzechom i walczyć ze słabościami oraz ułomnością grzesznej natury⁶⁴. Matka Boska stawała się więc rękojmią osiągnięcia pewnego stopnia zjednoczenia grzesznego człowieka z Jej Boskim Synem. Bez tego nadzwyczajnego pośrednictwa grzeszna natura zdawała się mniszkom śląskim przeszkodą nie do usunięcia na drodze do prawdziwej świętości. Zakonnice dawały również wyraz swemu przekonaniu, że Maryja potrafi wprost oczyścić duszę człowieka z jej niedoskonałości i przewin, dzięki czemu zbliżenie z Chrystusem stawało się dostępne dla zwykłego śmiertelnika i nie ściągało na niego konsekwencji spotkania z czystą naturą Boga⁶⁵. W tym sensie Matka Boska jawiła się zakonnicom jako nadzieja duszy (*hoffenunge meyner zelin*) udzielająca swojej świętości i wsparcia w świecie pełnym ludzkiej pożądliwości⁶⁶. Nawet człowiek poświęcony Bogu doznawał w życiu doczesnym nieustannej pokusy, wobec której bywał słaby i bezradny. Tęsknił więc za pokojem możliwym w pełni dopiero po śmierci. Na ziemi zmuszony był wciąż toczyć walkę duchową, w której poszukiwał dla siebie skutecznego wsparcia i pociechy. Czuł się oddzielony od źródła swojej egzystencji, więc szukał kontaktu z rzeczywistością nadprzyrodzoną, starał się zapewnić sobie nieustającą pomoc Nieba. Maryja natomiast wydawała się mniszkom pomocą najskuteczniejszą, najbardziej pożądaną towarzyszką podczas smutku oraz w chwilach zmagania z prze-

---

⁶³ BUWr IO 40 ff. 22-23.

⁶⁴ *bete ich dich daß du mir irwerbyst von gotlicher crast czu wedersteyn aller czu negelichkeit der sunden und bosen gevonheit und hilf mir das ich von deyner genoden nomen gesundet noch gestheyden werde amen.* BUWr IO 40 f. 15a. Zob. także: BUWr IO 40 f. 47.

⁶⁵ *Per gratiam qua in hoc tempore sacratissimo repleta es virgo rogo te ut me hiis diebus fonte pietatis tue me a peccatoris omnibus abluas et cum populo tuo ab omni iniquitate salvam facias.* BUWr IO 103 f. 35a. *reynege du lipliche Jungfrawe von allin sundin durch der frewdin wille des keginwortigin tages und bete dich mane mich eyne gesellin deyner selikeit amen.* BUWr IO 40 f. 20a.

⁶⁶ *irwirb mir di geselleschaft deyner selikeit wenne an dessem tage suscze ich trew rigk under der werde der durstikeit noch dir du achtbar.* BUWr IO 40 f. 20.

ciwnościami⁶⁷. Mogła również bronić grzesznika po śmierci w czasie sądu Bożego, który decydował o zbawieniu lub potępieniu duszy. Moment ten, pełen grozy i gniewu Najwyższego Sędziego, wydawał się najważniejszy dla losów człowieka, dlatego zakonnice próbowały skłonić Wszechmocną Panią (*almechtige keiserynne*) do obrony i pomocy w chwilach śmiertelnego lęku⁶⁸. Członkinie średniowiecznych wspólnot zakonnych wierzyły, że Maryja zanosila modlitwy za słabych grzeszników wprost przed tron Boga i oblicze Syna, chroniła przed słuszną karą i odwracała gniew Sędziego⁶⁹.

Benedyktynki śląskie uciekały się pod opiekę Matki Boskiej nie tylko w chwilach szczególnych, lecz uważały Ją za swoją opiekunkę na co dzień, ufały w Jej pocieszenie w każdym smutku. Były przekonane, że Maryja może złagodzić trudy służby, ulżyć cierpieniom ciała i duszy⁷⁰. Na tym świecie, pełnym zasadzek szatańskich i sidła zła, w obliczu których zakonnice często czuły się zbyt słabe, Ona jawiła się jako najpewniejsza tarcza i obrona słabych. Powierzały Jej więc swoje smutki i lęki z przekonaniem, że Maryja będzie chroniła modlące się i odwracała od nich wszelkie zło⁷¹. Słodka i Ukochana Dziewica, Matka Boga i ludzi, która dźwigała w swym łonie Naj-

⁶⁷ *neige deyn ore deynere toguntlichen gute czu deine unwirdigen gebete deynes armen dyneres und hilf mir in notes und in der sunden stricke. O du werde suse beschirmerynne menschliches geschlechtes.* BUWr IO 31 f. 27a.

⁶⁸ *O du almechtige keiserynne dir (...) czu dir hoffet dy vorchtege schar aller sundigen menschen ich deyn dyner kome von deyne gnade yn grossen engsten meynere sunde so ich betrachte das herte gerichte und di almechtige gerechtekeit deynes kyndes und den grossen czorn meynes richters und meynes herren und di swere peyn der helle.* BUWr IO 31 ff. 28-28a.

⁶⁹ *Bete ich dich du heilege vrawe (...) brenge meyn gebete unde meyne begerunge vor das antlicz deyn lybes kynt.* BUWr IO 31 f. 31a. *Dorynne konygynne aller werlde bis meine vorsprecherynne ken deynem liben kynde meynem herren bete mir gnode und beschirme mich vor seynem czorne.* BUWr IO 31 f. 32. Zob. także: BUWr IO 40 ff. 28, 48a.

⁷⁰ *O du muter d' barmherczikeit (...) beschirme mich von allem obil und vorleye in notdinstikeit leybis und d' zelen und noch desem leben dy besthawunge deynes frolichen angesicht amen.* BUWr IO 40 f. 76a.

⁷¹ *O du allir seligiste jungfrawe (...) bete ich dich (...) das du mir irfrawyst eyn alle meyne' betrupnissen und engisten und besele mich eyn deyne gutikeit und barmherczikeit uff das ich werde bewart vor allen bosen (...) Ich bete dich vorleye mir gegnode vor deynem augen und vorsune mich deyne' zone in gnode' und abewende von m' alle engisten und dorstikeit.* BUWr IO 40 f. 78a.

świętsze Ciało Chrystusa, miała także moc ochronić mniszki przed złym duchem, jego przemocą i zasadzkami⁷².

3. MARYJA – WZÓR DO NAŚLADOWANIA

W XIV i XV-wiecznych modlitewnikach śląskich zakonnice prośby zanoszone do Matki Boskiej stanowią stosunkowo spory materiał badawczy. Obok zwrotów do Jezusa Chrystusa, pozostają w obszarze podstawowych modlitw tych wspólnot. Obok wyrazu wiary w orędownictwo Bożej Rodzicielki, pełnią także funkcję wychowawczą i inspirującą mniszki do zachowania reguł zakonnych i poprawy życia. Niepodważalne znaczenie w procesie formacji duchowej miało podkreślanie dziewiczości Maryi, stawianie Jej jako przykładu cnót niewieścich. Dla klarysek wrocławskich miała Ona stanowić Zwierciadło, Obraz i Wzór wszystkich panien⁷³. Jako Czysty Owoc i Najcnotliwsza ze wszystkich świętych⁷⁴ pozostawała wzorem niedoścignionym, ale wyznaczającym cel świętości kobiet poświęconych Bogu, jak Ona zachowujących czystość cielesną. Dla umocnienia tej postawy ukazywano mniszkom nagrodę, jaką pozyskała Maryja za swą radykalną ofiarę złożoną Bogu: otrzymała Ona dar pełnej radości macierzyństwa i wyniesienia do godności Bożej Matki. Dziewictwo postrzegane w takiej formie proponowane jest zakonnicom jako najpewniejsza droga zjednoczenia z Chrystusem, czego Maryja doświadczyła jako pierwsza niewiasta na ziemi. W tym sensie czystość ciała pozostaje w istotnym związku z czystością duszy, a dla grzesznych mniszek przedsmakiem radości Maryi może stać się przyjęcie Najświętszego Sakramentu. Stąd wśród modlitw przygotowujących do komunii powtarzają się odwołania do radości poczęcia i przyjęcia, a następnie zrodzenia przez Dziewicę Maryję Bożego Syna⁷⁵.

---

⁷² *dy du hattyst an leybe und zele dy newyn mondin eyn den du christum tragist eyn deyne allir heyligistenleybe irbarne dich meyne zele und irlöse sie von der gewalt d'boßen geyste (...) o du susste und lipliche iungfrawe eyne muter gotis und des menschen.* BUWr IO 40 f. 79a.

⁷³ *O du spigel bylde und exempel aller meyde.* BUWr IO 31 f. 28.

⁷⁴ *O du reyne frucht (...) toguntliche obir aller heylegen.* BUWr IO 31 f. 27.

⁷⁵ *Aduva virgo ut me peccatricem hoc tempore laudantem cum venerit cum pauperibus suis consoletur et hostiam laudis quam tibi ymundare cupio benigne suscipiens*

Wśród cnót Matki Dziewicy, akcentowanych w modlitewnikach benedyktynek i klarysek śląskich, łatwo wyodrębnić także Jej łagodność i dobroć⁷⁶, które nadawały Jej wyobrażeniu pewnego rysu słodyczy i swoistego piękna, pochodzącego od obcowania z Trójcą Świętą, w sposób szczególnie zaś z Jej Boskim Synem. Stąd szlachetność Maryi przewyższała wszystkie ziemskie istoty⁷⁷, pozostawała niedościgną, nie była bowiem wynikiem narzuconej sobie ascezy i ćwiczeń duchowych, ale szczególnego wybraństwa i wyróżnienia przez Stwórcę. Mimo to mniszki poszukiwały w Niej wzoru i pragnęły uczyć się drogi pokory i przez to zwyciężać własną naturę. Choć akcenty te w średniowieczu nie są częste, modlitewniki śląskie z tego okresu niekiedy ukazywały Maryję jako szlachetną i obdarzoną godnością królewską Matkę Boga, a jednocześnie uniżoną służebnicę Trójcy Świętej⁷⁸.

Podsumowanie

Modlitwy do Maryi zajmują w modlitewnikach śląskich mniszek zauważalne miejsce. Obok bezpośrednich zwrotów modlitewnych, w źródłach odnajdujemy również rozbudowane opisy wydarzeń z historii zbawienia, szczególnie tajemnicy Wcielenia. Przy okazji świąt liturgicznych: Bożego Narodzenia, Objawienia Pańskiego, Ofiarowania w świątyni, Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, zarówno benedyktyнки legnickie, jak i klaryski wrocławskie w XIV i XV w. odczytywały przeznaczone na te dni teksty, które ukazywały postać Maryi przede wszystkim jako Dziewicy i Bożej Rodzicielki, następnie ukoronowanej i wywyższonej Oblubienicy Trójcy Świętej i Królowej Nieba. Przytaczane w modlitewnikach obrazy miały za zadanie wzbudzać podziw oraz cześć dla Maryi i w tym sensie stanowiły podstawę swego rodzaju rozmyślań, choć ich struktura zewnętrzna wskazuje, iż z pewnością większość z nich była odczytywana na głos we

---

incarnatione sue misterium digno honore michi celebrare concedit. BUWr IO 103 ff. 27a, 28-28a.

⁷⁶ *O maria du gutige und milde.* BUWr IO 40 f. 7. *du allir mildiste.* BUWr IO 40 f. 38. *muter d' barmherzikeit und mildikeit.* BUWr IO 40 f. 76a.

⁷⁷ BUWr IO 40 ff. 58a-59.

⁷⁸ *exulta quia te humilem ancilam dixisti reginam celo rum.* BUWr IO 40 f. 30a.

wspólnocie lub indywidualnie⁷⁹. Miały one na celu pobudzić do osobistej pobożności, a jednocześnie przekazać mniszkom określoną formację duchową i przyczynić się do ugruntowania życia wewnętrznego całej wspólnoty. Wiele modlitw nosi charakter suplikacji zanoszonych do Maryi jako skutecznej Orędowniczki i Pośredniczki Łask. Zakonnice zносиły je w najważniejszych momentach swego życia: podczas spotkania z Chrystusem w tajemnicy Eucharystii oraz w chwili śmierci. W obu tych wydarzeniach obawiały się konsekwencji własnej niegodności, gdy nie czuły się wolne od skutków grzesznej natury i zasadzek złego ducha. Mniszki wzywały jednak Matkę Boską i w innych potrzebach, postrzegając w Niej tarczę zdolną obronić przed złem doczesnym i zasadzkami duchowymi.

Ten obraz Maryi: Bożej Rodzicielki, Czystej Dziewicy, Orędowniczki i Pośredniczki Łask, ukoronowanej Oblubienicy Trójcy Świętej, odtworzony na podstawie dostępnych modlitewników mniszek śląskich, wydaje się teologicznie niezwykle poprawny i mieszczący się w ramach epoki. W tym sensie nie wyróżnia się na tle swojego gatunku⁸⁰. Zbiory te wykazują także bardzo niewielkie różnice indywidualne. Uwagę zwracają rozważania benedyktynek legnickich w rękopisie z IO 40 z XV w., w których odnajdujemy liczne odwołania do Starego Testamentu, podkreślające spełnienie w osobie Matki Boskiej obietnic proroków Izraela. Postać Maryi pozostaje w nich jednak niezwykle ludzka, bliska wyobraźni i wrażliwości kobiecej. W opisach Zwiastowania, a szczególnie Narodzenia Jezusa zachowuje Ona najważniejsze cechy niewieście, docenione i uwypuklone jako predestynujące do świętości. W modlitewniku klarysek obraz Maryi nosi piętno wybitnie mistyczne, skłania raczej do czci dla Jej związku z Trójcą Świętą i szczególnego wybraństwa do godności królewskiej, aniżeli do odnajdywania sposobu na osobiste uświęcenie. Różnice te mogą wynikać z indywidualnego charakteru religijności autorów tych

---

⁷⁹ Taki charakter noszą oracje w modlitewniku IO 103 benedyktynek legnickich, przeplatane psalmami i krótkimi wezwaniami. Wydaje się, iż typowe przykłady rozmyślań kończących się indywidualną lub wspólnotową modlitwą ustną *Ojcze nasz* odnajdujemy w książeczce IO 40.

⁸⁰ Dla epoki poprzedzającej reformę trydencką tego typu źródła są pewną rzadkością i zwykle trudno w nich odszukać obszar indywidualnej religijności zakonnej. GÓRSKI. *Studia i materiały*. s. 97. Dla porównania materiału źródłowego najbardziej przydatne wnioski podaje: BORKOWSKA. *Duchowość polskich klasztorów*. s. 114 n.

medytacji i wezwań. W przypadku tego rodzaju źródeł nie daje się jednak najczęściej określić choćby kręgu pochodzenia ich twórców. Materiał porównawczy pozostaje zbyt słaby. Bardzo kuszącą propozycję badawczą mogłoby stanowić poszukiwanie elementów wspólnych i różnych dla tych modlitw w męskim i żeńskim środowisku zakonnym. Warto przyrzeć się zwłaszcza źródłom cysterskim, na duchowość tego zakonu wielki wpływ wywarł przecież św. Bernard z Clairvaux⁸¹. Dopiero szczegółowe badania porównawcze w sposób wiążący dałyby odpowiedź, czy wspólnoty kobiece inaczej niż męskie mogły poszukiwać w medytacjach maryjnych ujścia dla swej szczególnej wrażliwości religijnej. Poza osobistym piętnem modlitw, mogły one nosić charakter wspomagający utrzymanie zapotrzebowania na doznania macierzyństwa w granicach przeżyć duchowych, dostępnych w życiu zakonnym. Czy taka rekompensata była dostępna dzięki kultowi maryjnemu, pozostaje oczywiście w sferze pytań⁸².

Z całą pewnością kult maryjny we wspólnotach żeńskich na Śląsku pełnił, obok wzbudzania pobożności indywidualnej zakonnicek, ważną funkcję formacyjną. Mniszki oddawały cześć Maryi, przechowując własne tradycje zakonne. Treść kultu zachęcała do zachowania ascezy wewnętrznej i ćwiczeń medytacyjnych, które z czasem nabierały charakteru wybitnie myślnego. Z okazji najważniejszych świąt maryjnych wspólnoty oddawały się praktykom modlitewnym i liturgii, których zadaniem było zachowywać konserwatywny charakter obyczaju zakonnego, a jednocześnie pogłębiać określoną formację. Badanie

⁸¹ D. TABOR. *Psalterz trzebnicki. Między egzegezą a duchowością*. W: *Cysterki w dziejach i kulturze ziem polskich, dawnej Rzeczypospolitej i Europy Środkowej*. Red. A.M. Wyrwa, A. Kielbasa, J. Swastek. Poznań 2004 s. 118. Literatura odnosząca się do męskiego ruchu cysterskiego pozostaje stosunkowo obfita, zwłaszcza w odniesieniu do Śląska i Pomorza. Wiele interesujących wątków porusza N. Mussbacher w odniesieniu do obszaru kultury zachodniej. Godne zauważenia są jego uwagi na temat mistycznej wizji św. Bernarda tzw. *Lactatio*, tj. Matki Karmiącej, która weszła do kanonu sztuki i pobożności maryjnej cystersów aż do końca XVIII w. MUSSBACHER. *Die Marienverehrung*. s. 166 n.

⁸² Metoda tzw. psychohistorii zaproponowana przez K. Górskiego w polskiej historiografii, a stosowana przez J. Leclerqę w nauce francuskiej, wydaje się jednak bardzo ryzykowna. Pytania badawcze, które pozwala zadać historykowi, pozostawia jednak najczęściej bez odpowiedzi z powodu nieprzystawalności narzędzi badawczych do przedmiotu badań. Zob. GÓRSKI. *Studia i materiały*. s. 101 n. Warto jednak sygnalizować problemy psychologii religii również w odniesieniu do epoki średniowiecza dla poszerzenia horyzontu badawczego i związków z innymi dziedzinami nauki.

średniowiecznych modlitewników śląskich mniszek otwiera więc szersze perspektywy poznania życia wewnętrznego ich wspólnot.

VIRGIN MARY IN THE SPIRITUALITY OF THE SILESIAN POOR CLARES AND THE BENEDICTINES DURING THE MIDDLE AGES

S u m m a r y

The Cult of Maria Virgin and Mother of God was very popular among Middle Ages nun communities. It is signed in medieval sources gathered by benedictine and franciscan nuns in Silesia in 14th and 15th century. The autor had explored three of all remained prayer books that belonged to Wrocław and Legnica convents and now are kept in the University Library in Wrocław. There are found many prayers to Maria, most of them probably were intended for recitation. The Mother of Christ is given a few designations: Mother and Virgin, Most Beloved Mother, Mother of Mercy. Some of them written particularly in the franciscan code derive from the Old Testament. They are connected with the visions of Jesus' Conception and Birth. There are also a few descriptions of Maria's Coronation. All fragments of the sources show a special nuns' attitude to Maria. She seemed very close to their soul and body needs. Franciscan and benedictine nuns used to call Her in every important moments of life, especially before communion and death. The women felt very weak and sinful so they strongly believed that Maria was able to beg Her Son for forgiveness and She could even purify a nun's soul herself. She was always ready to give Her hope and joy. She showed herself as a way to God and some kind of strong shield against the devil. Some prayers could have encouraged the nuns to follow the Mother of God in Her virtues: particularly mildness and obedience. The fragments of medieval benedictine and franciscan prayer books are very typical of their time and kind. It is easily perceived that some of them remain some elements of cistercian spirituality. Although it is difficult to confirm if the prayers fulfilled other nuns' needs, it is sure they played a very special part in their religious life.

Słowa kluczowe: duchowość maryjna, pobożność maryjna, kult maryjny, duchowość zakonna, modlitewnik zakonny, klaryski, benedyktyнки, zakony żeńskie, dolnośląskie klasztory średniowieczne, historia Kościoła.

Key words: Marian spirituality, Marian devotion, Marian cult, monastic spirituality, monastic prayer book, Poor Clares, the Benedictines, female orders, Silesian medieval monasteries, history of the Church.